

Žaža, Stanislav

Bezpředložkový lokál ve staré ruštině a jeho obdoby v antických jazycích

Opera Slavica. 2010, vol. 20, iss. 4, pp. 1-10

ISSN 1211-7676

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/116993>

Access Date: 16. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

BEZPŘEDLOŽKOVÝ LOKÁL VE STARÉ RUŠTINĚ A JEHO OBDOBY V ANTICKÝCH JAZYCÍCH

Stanislav Žaža (Brno)

Abstrakt:

Článek je věnován bezpředložkovému lokálu ve staré ruštině a jeho protějškům ve staré řečtině a latině. Pokud jde o tvary a frekvenci výskytu tohoto pádu, setkáváme se v každém uvedeném jazyce s různými omezeními. Na druhé straně jsou některé rysy v užití tohoto lokálu všem sledovaným jazykům společné: vyskytuje se především u vlastních jmen osob a zeměpisných pojmů vyjadřujících příslovečné určení místa a času.

Klíčová slova: lokál, předložky, omezení, tvary, frekvence, vlastní jména

Abstract:

The article is devoted to the problem of the locative case without preposition in old Russian and of analogical cases in ancient Greek and Latin. In respect of the forms and the frequency of this case there are various limitations in each named language. On the other hand, some features of the use of this case are common in all these languages: the locative case occurs above all in proper names of persons and geographical terms expressing the adverb phrase of place and time.

Keywords: locative, prepositions, limitation, forms, frequency, proper names

1. Podobně jako jiné pády vyskytoval se ve starších fázích slovanských jazyků i lokál bez předložky. Jde v tomto případě o pád častěji stojící při slovese, adverbální.

Bezpředložkového lokálu se užívalo převážně ve významu příslovečného určení místa nebo času. Ve staroslověnině v něm stávají hlavně vlastní jména měst, např. *архиепископъ бѣвшихъ цѣсариградѣ* (As), ale i jména *obecná*, aprelativa: *Яко сѣтъ съхранены кости наша семь мѣстѣ*. (Supr); *и исцѣльть отрокъ томъ часѣ* (Mar). Častěji se však staroslověnský lokál vyskytoval i ve funkci předmětu (sr. § 3): *Кто прикоснѣ ся ризахъ моихъ* (Mar). Viz Bauer 1963, 272.

2. Ve staré ruštině nacházíme bezpředložkový lokál převážně v obou uvedených významech adverbálních.

Ve významu *místním* je dosvědčen nejdříve v novgorodských textech psaných na březové kůře (берестяные грамоты) z 12 stol., a to jen dvakrát, v obou případech ve jméně *vlastním*, sr. Борковский-Кузнецов (479): *Тъгьдъ взяле оу мене лазьвке Переяславле* (105); *Коупиль еси робоу Плескове* (109). O původu o-kmenového tvaru lokálu na *-ъ* soudí Schelesniker (17 n.), že jde o vliv dativu a-kmenů.

V nejstarších listinách psaných na pergamentu z konce 12. a z 13. stol. jsou doklady bezpředložkového lokálu naopak hojné, ale zase především u vlastních jmen místních; jejich převahu lze odůvodnit tím, že specifikace polohy předložkou je v tomto případě nadbytečná (sr. Bauer 1963, 269), např. *Аче боудеть соудъ князю новъгороцкъмоу* Новгороде. *или немецкъмоу в немчъхъ* (Дог гр Новг 12 в.); *Или Немечьскыи гостъ извинится* Смоленске, *не лзе его въверечи въ погребъ* (Смол торг гр); *Роусиноу же не лзе позвати Немьчича на поле битъся* Смоленске (tamt.).

Ломтев (236) uvádí mj. příklady lokálu vlastního jména i jako součásti konstrukce dativu absolutního: *В се же лето основана бысть церкви Печерьская игуменомъ Феодосьемъ... Святославу Кыеве седящую* (Лавр); *Посла к ним (новгородцам) снъ свои и бывшу ему Чернигове* (Сузд).

Mnohem vzácnější jsou doklady, v nichž je lokál s předložkou *в*: bývá tomu tak, je-li vlastní místní jméno spojeno s *přívlastkem*, nebo jde-li o vlastní jméno *sízlího* původu: *Аже боудоуть Немьци въ моемъ Смольске* (sic!), *вольное имъ търгование въ моемъ Смольнске*. (Смол торг гр); *Аже боудоуть мои смолняне въ Ризе, вольное търгование имъ въ Ризе* (tamt.).

Безpředložkový lokál u *apelativ* vyjadřujících nějaké místo je zaznamenán rovněž daleko vzácněji: *Церкы заложена бысть* монастыре (Новг); *Не могу съ тобою жити* однимъ месте (Ипат); *Есть же церкви святого Иоана предтечи* дворе епископъли (Моск лет св). Některá z nich přecházejí v *adverbia* nebo až v předložku: *Иже горе съ оцмъ седаи* (Служ Варл); *Князь же с новгородци быша* верху Волгы. (Сузд); *Дивъ кличетъ* врѣху древа. (СПИг). Ustrnulými lokály jsou podobně i tvary *кроме, въне, яве, разве*.

Postupně je prostý pád zatlačován spojením s předložkami. Už jen několik dokladů bezpředložkového lokálu lze najít z 15.–16. stol., z toho nejméně u *apelativ* (sr. Исаев17–18): *И слыша людие, яко Туринске суть; есть же церкви святого Иоана Предтечи* дворе епископъли (Увар).

3. Безpředložkový lokál stává nejčastěji při slovesech předvídacích určení klidové polohy, *lokalizaci* (odpověď na otázku „kde?“), např. *преставися Володимеръ, сынъ Ярославль старей*, Новгороде (Лавр); *Святополк же нача княжити* Кыеве (Лавр); Белегороде *затворился Мстиславъ Романович*. (Лавр); *Святославъ седе* Кыеве, *прогнавъ брата своего* (Лавр). Najdeme jej však i po slovese uvádějícím podle našeho současného pojetí určení směrové (na otázku „kam?“): *посади сына своего Мьстислава* Полотьске (Лавр). *Приоб-*

щися съ нами пире томь (Мин чет апр). Mnohem četnější je lokál vyjadřující klidové určení jako výsledek směrového děje ve staroslověnině, zvláště při slovesech s předponou *при-*: *приобьити мя пакы* стадѣ твоємь (EuchSin), *приложити* тѣлеси своємь *лакѣтъ единь* (Mar); právě odtud přechází význam místní v předmětový (sr. § 1). Klidové určení se po podobných slovesech udrželo do současné ruštiny, sr. *написать слово* на доске, *стань* за углом × č. *napsat slovo na tabuli* (ak.), *postav se za roh* ap., podobně také v antických jazycích (sr. §§ 10 a 13).

4. K vyjadřování příslovečného určení místa v širokém smyslu nalézáme vedle lokálu ve staré ruštině také bezpředložkový **akuzativ**, jehož funkcí je na rozdíl od lokálu vyjadřovat *směr* („kam?“). Tento *směrový akuzativ* je však značně omezen (existuje jen asi 10 dokladů, a to s proprii i apelativy), např. *Поидучи же* (домовъ) Русь, *да емлют у царя нашего* (на путь) *брашно* (Лавр); *Володимеръ же приступи ко граду къ восточнымъ вратомъ, и отняша врата, людие же бѣжаша* внешний градъ (Воскр); *Оулѣбъ же внида Черниговъ приде изъ Цсреграда к великому князю Костянтину Володимеръ* (Лавр).

5. Naproti tomu velmi často vyjadřuje akuzativ *prostor, rozměr*, jímž je omezen děj. Jde o tzv. *limitativní akuzativ*, akuzativ *míry* (accusativus *spatii, extensivus*): *Ведоша и Белугороду, иже гръ малъ оу Києва, яко 20 версть вдале* (ПВЛ); *Стадии или поприще, меру имуще 400 лакоть* (Гр Наз с толк Ник кр); *Поиде князь по нихъ секоуще 7 версть по озеру* (Псков 1); *Жена, ..., преимущи въздрасомъ всякого человека висока лакоть единь* (Георг Ам).

6. Ve významu **časovém** vyjadřuje bezpředložkový lokál prosté časové zařazení, dobu, v níž došlo k nějaké události, k ději vyjádřenému slovesem, *lokalizaci* něčeho na otázku „kdy?“. *Иде Всеволодь... на чюдъ зиме въ говение* (Новг); *Томъ же дни створи миръ*. (Сузд); *а на Озвадо ти, княже, ездити лете звери гонить, а въ Русу не ехати*. (Дог гр Новг 1307 г.); *утре же вонзи трикусы, отвори врата Новуграду* (СПИг); V tomto významu nacházíme lokál ještě v 17. stol.: *Вчера был пьян, денег было в кошине много, утре встал, схватился за ковшу, ничего не сыскал*. (Ярыж). V novější době se lze s ním setkat jako s odrazem nářečního úzu (sr. Ломтев 242): *Ты, Гане, утре ступайко к новым перекладам* (Бажов). Ustrnulými lokály jsou *ныне, позде, лани*.

7. Naproti tomu *trvání* děje po určité době, omezení na otázku „jak dlouho? po jakou dobu?“, popřípadě „odkdy? dokdy?“ se vyjadřuje zase *akuzativem limitativním*, (accusativus *extensivus*), sr. §§ 5, 10, 13): *Хочю имети любовь со царемъ Гречьскимъ свершеную* прочая вся лета (Лавр); *Секошася два дни и две ноци* (Ипат); *Стояла зима день с шесть* (Псков 1); *Седехъ в Переяславли* г (3) ле и г (3) зимы (ПВМ); *Владеетъ тою землею и водою* ле д (4) или е (5) (Псков Суд грам).

8. Kromě bezpředložkového lokálu (a akuzativu) se ve staré ruštině vyskytoval ve významu *místním* i **časovém** (zčásti doprovázeném dalšími významovými

odstíny) také bezpředložkový **instrumentál**: *Князь же Болгарьскый выбеже инеми вороты и утече на конехъ въ мале дружине.* (Воскр); *идоша угри мимо Киевъ горою* (Лавр); *Святополкъ же приде ночью Вышегороду* (Лавр); *И тако идыи тръми неделями (= в течение трех недель) доиде преже реченаага* (Жит Феод). Zčásti se zachoval až do současné ruštiny, sr. *идти берегом, работать ночью, приехать летом*. Podrobnější výklad o instrumentálu však svou šíří a obsahem překračuje téma této stati (sr. o tom Mrazek 1964, 128–131).

9. Slovanský bezpředložkový lokál (viz též Vondrák 1928, 293) má své jisté obdoby už v antických jazycích, **řečtině** a **latině**. V každém z obou antických jazyků se však setkáváme se situací zčásti rozdílnou.

Už indoevropského původu je připojení lokálové přípony *-i* ke kmenové samohláске substantiva *o/e*, (sr. řec. tvary *οἱκοι*, *ἐκεῖ*, dorské *πεῖ*, viz také § 13 u latiny; jinak ve slovanštině – sr. § 2). V **řečtině** však došlo v důsledku synkretismu pádových funkcí k úplnému splynutí lokálu s *dativem*. Za původní bývá u dativu-lokálu považován význam „v něčem, uvnitř někoho/něčeho“, kdežto významy „na, při, u“ se považují za sekundární. Tuto skutečnost potvrzují podle Brugmanna (402) nejstarší doklady tohoto pádu, které se vyskytují v plurálu a mají význam „uvnitř jistého množství lidí“ (sr. § 10). Charakteristika vystihující složky významu u lokálu předložkového v současném jazyce (+ zainteresovanost na ději/stavu; + neaktivní účast na ději), viz ESC 2002, 253, je přílehlavá, ale na bezpředložkový lokál v námi sledovaných případech se hodí jen zčásti.

10. Tvary **řeckého** bezpředložkového dativu-lokálu mají – podobně jako slovanský lokál – dvojí význam, a to **místní** a **časový**.

V ionsko-atické *próze* se setkáváme s tvary dativu-lokálu především zase u *vlastních* jmen místních jako *Ἀθήνησι*, *Ἰσθμοῖ*, *Μαραθῶνι*, *Δελφοῖς*, *Πλαταιαῖ* ; *ἐπακτίᾳ* *Τίρυνθι* *Γίγαντες* *ἔστησαν* *θεοῖς* (Sof). U *apelativ* označujících místo, prostor, vyjadřujících lokalizaci (na otázku „kde?“) nalézáme tento pád v podstatě jen v *epické poezii*, např. *τόζ’ ὤμοισιν ἔχων* (Hom); *ἐνὶ πόντῳ νῆι* *θοῆι* *πλείοντες* (tamt.); *τὴν τ’ πίτῳ* *οὔρεσι* *τέκτονες* *ἄνδρες* *ἐξέταμον* (tamt.); *μέγα δὲ φρεσὶ πένθος ἀέζει* (tamt.).

Plurálové tvary dativu-lokálu se vyskytují i u jmen *osobních* ve významu ‚mezi (jinými)‘, ‚v počtu‘ (sr. § 9): *δοῦτε δὴ καὶ τὸν δε γενέσθαι ... ἀριπρεπέα* *Τρῶεσσι* (Hom); *δοῦ* (*δο*) *κράτος* *ἔσκε* *μέγιστον* *πᾶσιν* *Κυκλώπεσσι* (tamt.).

Dativ-lokál stává obvykle při slovesech předvídacích určení *klidové pohy*: *ἄργυρος* *ἀσκῶ* *ἔνεστιν* (Hom); *ἐκουσίοισιν* *ἔγκειται* *βλάβαις* (Sof); *ὄρας τῶν φυτῶν* *πηλὸν* *ταῖς* *κεφαλαῖς* *πάσαις* *ἐπικείμενον* (Xen). Bývá však i při slovesech *pohybu* („padat“, „klást“, „vrhat“) jako *πίπτω*, *βάλλω*, *τίθημι*, po nichž se určení vyjádřené dativem-lokálem chápe zase jako výsledek děje, tj. – odlišně od

našeho pojetí – rovněž jako určení *klidové* (podobně jako ve staroslověněštině, ruštině, i latině, sr. §§ 3, 13): *ponere in mensa, collocare trabes in solo* (Caes) × ‚položít na stůl, umístit na podlahu‘; πεδῖω πέσει; ὄρεος κορυφῆσι Νότος κατέχευεν ὀμίχλην; ὅς μιν κληῖρον ἐπιγράψας κυνέη βάλει (vše Hom); πρῖν γε χώραν τήνδε κινδύνω βαλεῖν (Aisch).

11. Také řecký časový dativ-lokál vyjadřuje prosté časové zařazení, lokalizaci něčeho na otázku „kdy?“:

V této funkci slouží zřídka pád holý, bez určujícího členu: ὅσοι δὲ κινδυνεύσειαν ‚za bezvětrí‘ (Thuk); τῆ πανσελήνω ‚za úplňku‘ ‚za novoluní‘ (tamt.); πάντα γὰρ καιρῶ καλά ‚v pravý čas‘ (Sof); takto se vyjadřují i názvy různých slavností: Παναθηναίους, Θεσμοφορίους, Διονυσίους, Ἐλευσινίους τοῖς μυστηρίοις.

Nejčastěji bývá tento pád spojen s *přívlastkem*: τῆ πρώτη ἡμέρα.. τῆ δ’ ὕ (Thuk); οἱ δὲ τρίτω ἡματι πάντες ἦλθον (Hom); τὴν ἐπιούσαν ἡμέραν ἔμειναν οἱ Ἕλληνες., τῆ δὲ ὕστεραία (ἡμέρα) ἐπορεύοντο δια τοῦ πεδίου (Thuk); ἰὼ χρόνῳ μακρῶ φιλάταν ὁδὸν ἐπαξιώσας ὥδέ μοι φανῆναι ‚po dlouhé době‘ (Sof). Předložka stává někdy jen ke zdůraznění, že jde o událost uvnitř časového úseku: ἵσος δὲ αἰεὶ ῥέει ἔν τε θέρεϊ καὶ χειμῶνι ὁ Ἴστρος (Her) ‚po (celé) léto i zimu‘.

Dativ-lokál slov ἰ, πολλῶ vyjadřuje, že děj se udál až za hranicí časového úseku: ὡ δ’ ἀπῆλθομεν, χρόνῳ βραχεῖ στραφέντες ἐξαπείδομεν ‚po krátkém čase, zakrátko‘ (Sof); ὦ πάτερ, εἰσεῖδον σ’ ἀσμένη πολλῶ χρόνῳ ‚po dlouhé době‘ (Eur).

Mnohé tvary lokálu ustrnulý v adverbia: ἐκεῖ ‚tam‘, οἴκοι ‚doma‘, θύρασι ‚vně‘, ἤρι ‚brzo‘ aj.

12. Podobně jako je tomu ve slovanských jazycích (sr. §§ 4, 5 a 7) a také v latině (sr. § 13), existuje i v řečtině k vyjádření směrovému bezpředložkový akuzativ *směrový*, např. ἔρχεται πόλιν τὴν Εὐρυτεῖαν (Sof); ἦλθον πατρὸς ἀρχαῖον τάφον (Sof).

Vedle toho je i *limitativní* akuzativ, akuzativ *míry* (accusativus *spatii, extensivus*), který vyjadřuje buď a) *prostor, rozměr*, jímž je omezen děj („kudy?“, „jak daleko?“), nebo b) *trvání děje* po určitou dobu („jak dlouho?“): a) τὰ δύσβατα πορεύεσθαι ‚neschůdnými místy‘ (Xen); ἀλλ εἶμι γὰρ δὴ τλημονεστάτην ὁδὸν ‚nejtěžší cestou‘ (Eur); ἀ ἢ Πλάταια τῶν Θηβῶν σταδίους ἑβδομήκοντα (Thuk); ἐν σταθμῶ ἀπὸ Σούσων δέκα καὶ διηκοσίους σταδίους ἀπέχοντι (Her); b) ἓνα μῆνα μένων (Hom); Εὐκλήμων ἐβίω ἔτη ἕξ ἑνενήκοντα Isai; ἕξ καὶ εἰκοσι ἡμέρας (Her); ἦ δὴ τρεῖς μῆνες ἐπετετριπάρχητό μοι (Dem); δουλεύουσι τὸν

λοιπὸν βίον τὴν χαλεπωτάτην δουλείαν (Xen); ἡ δὲ Σύβαρις ἤκμαζε τοῦτον τὸν χρόνον μάλιστα (Her).

13. V *latině* se lokál zachoval jen ve zbytcích, a to na rozdíl od řečtiny v podobě převážně shodné s *genitivem* sg. 1. nebo 2. deklinace. Ve významu *místním* je tomu tak u *vlastních* jmen měst a menších ostrovů: *Romae* (< *Romai* v náp.), *Corinthi*, *Tarenti*, *Brundisi*, *Deli*, *Sami* ‚na Delu‘, ‚na Samu‘. Toto *-i* je však jiného původu než *-i* v gen. sg., neboť vzniklo ze staršího (už indoevropského) *-ei*, doloženého nápisy v *heice* (= *hīc*), *seice* (= *sīc*), vedle *-oi* (sr. u řečtiny v § 9). V *obecných* jménech jsou lokálem tvary *belli* ‚ve válce‘, *domi* ‚doma‘, *domi militiaeque* ‚v míru i ve válce‘, *humi* ‚na zemi‘, *ruri* ‚na venkově‘, také *viciniae* ‚v sousedství‘ (Plaut, Ter).

Analogii se slovanskými jazyky a s řečtinou (sr. §§ 3 a 10) představuje i v *latině* lokál vyjadřující výsledek po slovese pohybu: *sternitur exanimisque lremens procumbit* humi *bos* (Verg); *quousque humi defixa tua mens erit?* (Cic); sr. Novotný 1955, 118.

Lokál s významem *časovým* je v *latině* jen u substantiva *vesperi* (zř. *vespere*).

Jinak je latinským protějškem řeckého dativu-lokálu místního i časového bezpředložkový *ablativ*: *Athenis*, *Carthagine*, *Sardibus*; *Saturnaliis*, *primo bello Punico*, z apelatívy např. *hoc loco*, *altera parte*, *terra marique* ‚na zemi i na moři‘, *nocte*, *die* ap. Tvary *ablativu* 3. deklinace na *-e* (např. *Carthagine*, *rure*) jsou však původem rovněž lokály, jejichž původní přípona *-i* se změnila na *-e*. Obdobu původního lokálu na *-ī* podle *domi*, *Corinthi* nalézáme (v klasické próze velmi zřídka) i u jmen měst jako *Sicyoni*, *Certhagini*, *Tiburi*, sr. *fuere* *Sicyoni iam diu Dionysia* (Plaut).

14. Stejně jako ve staré ruštině i řečtině (§§ 5, 7, 12) se i v *latině* vyskytuje jednak bezpředložkový *akuzativ směrový*, omezený na vlastní jména měst a malých ostrovů (*Romam*, *Delum*) a tři apelatíva (*domum*, *rus*, *infītias /ire/* ‚zapírat‘), jednak *akuzativ míry* (*extensivus*) pro vyjádření a) místního nebo b) časového rozměru: a) *Ab urbe abest milia passuum ducenta* (Cic); *Quae turres pedes octoginta inter se distant*. (Caes); *Hic locus ab hoste circiter passus sescentos aberat* (Caes); *Milites aggerem latum pedes trecentos triginta, altum pedes octoginta exstruxerunt*. (Caes). b) *Quaedam bestiolae unum diem vivunt*. (Cic); *biduum in adparatu morati, tertio die... Phocaeam petierunt*. (Sall); *manipuli distantes a se modicum spatium* (Liv); (*Veiorum urbs*) *decem aestates hiemesque continuas circumsessa*. (Liv).

15. Shrňeme-li závěrem uvedené poznatky, můžeme konstatovat, že je bezpředložkový lokál (resp. dativ-lokál) ve všech třech jazycích různě omezen. Toto omezení se týká jak formálního vyjádření, tak funkčního zatížení tohoto pádu. – Pokud jde o *formální* vyjádření lokálu, zachovala se ve *staré ruštině* formální odlišnost lokálu vůči ostatním pádům, kdežto v *řečtině* došlo v důsledku pádo-

vého synkretismu k jeho úplné likvidaci. – V *latině* je formální likvidace neúplná: přestože lokál splynul většinou s genitivem, zčásti s ablativem, zůstala jeho původní koncovka *-i* tam, kde není shodná s genitivní ani ablativní (*domi, ruri, Tiburi, Carthagini*). – Pokud jde o *funkční* zatížení lokálu, nalézáme některé jevy společné *všem* třem jazykům: vyskytuje se zaprvé ve funkci pádu označujícího *místo* i *čas* (i když v *latině* čas jen ojedinele: *vesperi*). Ve *všech* třech jazycích se lokál výrazně uplatňuje právě ve vlastních jménech. Ve *všech* jazycích je patrná preference klidového pojetí místního určení i po slovesech pohybu. – V každém z jazyků jsou pak funkce lokálu zase nějak limitovány. Ve *staré ruštině* je lokál ve významu místním omezen v podstatě jen na jména měst, v časovém pak na pojmy označující čas (části dne, roku). Jeho funkci zčásti dubluje instrumentál. – V *řečtině* se s dativem-lokálem setkáváme převážně v epické poezii, jen zčásti též v próze (hlavně u vlastních jmen). – V *latině* jsou zbytky lokálu redukovány na část vlastních jmen (měst a malých ostrovů) a několik jmen obecných. Jeho funkce přejímá *ablativ* – v místním významu jen částečně, v časovém pak ve funkci lokalizační (zařazující – *kdy?*) takřka výhradně. – *Všem* jazykům pak je společné, že pro vyjádření *průběhu* děje v místě nebo v času mají k dispozici limitativní *akuzativ*, pro vyjádření směru pak v omezené míře akuzativ *směrový*.

Tento příspěvek vznikl jako součást výzkumného záměru řešeného ve středisku Masarykovy univerzity *Interdisciplinární výzkum starých jazyků a starších fází jazyků moderních* (MSM 0021622435).

Poznámka: Z typografických důvodů nahrazujeme v dokladech ze staré ruštiny (nikoli ze staroslověnštiny) některé znaky cyrilice literami, které jsou k dispozici v současné ruské abuce, neboť pro účely syntaktické analýzy nejsou zcela autentické tvary původních liter relevantní. Tak píšeme *e* za *jať* i za prejotované *e*; *я, ю* za *jusy* i za prejotované *a*; *ѣ* za *thétu* (*fitu*); *у* za *i* a za *ižici* (*řecké y*); *о* za *omega*. Jinak se přidržujeme původního pravopisu jednotlivých dokladů (*јery, oy, velká písmena, titly* ap.).

Zkratky:

Aisch – Aischylos, Arf – Aristofanes, As – Codex Assemanianus, Caes – Caesar, Cic – Cicero, Dem – Demosthenes, Enn – Ennius, EuchSin – Euchologium Sinaiticum, Eur – Euripides, Her – Herodotos, Hom – Homér, Isai – Isaios, Liv – Livius, Mar – Codex Marianus, Ov – Ovidius, Plaut – Plautus, Plin – Plinius, Sal – Sallustius, Sof – Sofokles, Supr – Codex Suprasliensis, Tac – Tacitus, Ter – Terentius, Thuk – Thukydides, Verg – Vergilius, Xen – Xenofon, Z lit – Z literatury

Азов – Повесть об азовском осадном сидении в 1642 г., Воскр – Летопись по Воскресенскому списку, Грам 1130 – Грамота кн. Мстислава 1130 г., Гр Наз с толк Ник кр – 16 слов Григория Богослова с толкованием Никиты Ираклийского; Георг Ам – Временник Георгия Амартола; Грам 1411 – Грамота Стефана, короля сербского, Гриб – Грибоедов, А. С., Дог гр Новг – Договорные грамоты с Новгородом, Ефр крм – Кормчая книга Ефремовская (ок. 1100), Жит Авв – Житие протопopa Аввакума,

Жит Феод – Житие Феодора, игумена Студийского (1300), Игн Пут – Записки Игнатия о путешествии в Царьград (1392), Ипат – Летопись по Ипатскому списку; Лавр – Летопись по Лаврентьевскому списку, Лет Переясл Сузд – Летописец Переяслявля Суздальского; Ломон – Ломоносов М. В.; Моск лет св – Московский летописный свод конца 15 в.; Новг – Новгородская летопись; ПВЛ – Повесть временных лет; ПБМ – Поучение Владимира Мономаха; Псков 1 – Псковская 1 летопись; Псков Суд грам – Псковская судная грамота; Служ Варл – Служебник преподобного Варлаама XII в.; Смол дог гр п 1230 – Договорная грамота смоленского князя... с Ригой после 1230 г.; Смол торг гр – Смоленская торговая грамота 1229 г.; СПИг – Слово о полку Игореве; Сузд – Суздальская летопись; Увар – Уваровский список первой трети XVI в.; Хожд Аф Хик – Хождение Афанасия Никитина; Ярьж – Праздник кабацких ярыжек 17 в.

Literatura:

- BARTONĚK, A.: *Dialekty klasické řečtiny*. Brno, MU, 2009. ISBN 978-80-210-4993-2.
- BARTONĚK, A.: *Řecká a latinská syntax v evropském kontextu*. Brno, MU, 2008. ISBN 978-80-210-4679-5.
- BAUER, J.: *Bezpośredzkový lokál ve staroslověnských evangeliích*. *Slavia* 20, 1950, 1, 40–56.
- BAUER, J.: *Vliv řečtiny a latiny na vývoj syntaktické stavby slovanských jazyků*. In: *Syntactica Slavica*. Brno, UJEP, 1972, s. 47–67.
- BĚLIČOVÁ, H.: *Sémantická struktura věty a kategorie pádu*. Studie a práce lingvistické 17, Praha, ČSAV, 1982.
- BRUGMANN, K.: *Griechische Grammatik 2.1*. München, Beck, 1900, s. 373–412.
- ECKHOFF, H. M.: *The use of non-prepositional case in the Old Russian NP*. Meddelelser. Nr. 85. Oslo, Universitetet, 2001
- Encyklopedický slovník češtiny*. Ed P. Karlík, M. Nekula, J. Pleskalová. Praha, LN, 2002, s. 253. ISBN 80-7106-484-X.
- HORECKÝ, J.: *Poznámky k celostnému významu pádov v latinčine*. *Linguistica Slovaca* 4–6, Bratislava 1946–48, s. 44–55.
- HUBKA, K.: *Strukturální a systémový popis syntakticko-sémantických jevů (Nad Lavencyho studií o latinských pádech)*. In: *Moderní lingvistika a klasické jazyky*. Ed. H. Kurzová, ČSAV Praha, 9–31.
- KÁBRT, J. a kol.: *Latinsko-český slovník*. Leda 2000. 483 s.
- KARLÍK, P.: Lokál (6. pád). Viz *Encyklopedický slovník češtiny*, s. 253.
- KURYŁOWICZ, J.: *Le problème du classement des cas*. In: *Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego IX*. Kraków 1949, s. 20–43.
- MENGE, H.: *Lehrbuch der lateinischen Syntax und Semantik*. Darmstadt 2000.
- MRÁZEK, R.: – POPOVA, G. V. *Historický vývoj ruštiny*. Praha, SPN, 1984.

- NIEDERLE, J. – NIEDERLE, V. – VARCL, L.: *Mluvnice řeckého jazyka*. Praha, SPN, 1974, 208.
- NOVOTNÝ, F.: *Historická mluvnice latinského jazyka 2*. Praha, ČSAV, 1955, s. 68–123.
- PRACH, V.: (2005): *Řecko-český slovník* (+ J. G. Schulz: *Attické tvary slovesné*), Praha, Vyšehrad, 2005.
- PRAŽÁK, J. M. – NOVOTNÝ, F. – SEDLÁČEK, J.: *Latinsko-český slovník*. Přepř. F. Novotný. Praha, ČGU, 1948¹⁶. 1425 s.
- RIX, H.: *Historische Grammatik des Griechischen*. Darmstadt 1976.
- SERBAT, G.: *Grammaire fondamentale du latin*. Tome 6. *L'emploi des cas en latin*. Vol. 1. Louvain-Paris, Peeters, 1996, s. 433–580. ISBN 2-87723-316-2.
- SCHELESNIKER, H.: *Beiträge zur historischen Kasusentwicklung des Slavischen*. Graz-Köln 1964.
- SCHWYZER, E.: *Griechische Grammatik 2, Syntax und syntaktische Stilistik*; ed. A. Debrunner, München, Beck, 1988⁵, s. 137–173. ISBN 3-406-01341-4.
- VEČERKA, R.: *Řecký podíl na formování staroslověštiny jako spisovného jazyka Velké Moravy*. In: Čs. přednášky pro VII. MSS ve Varšavě. Praha, Academia, 1973, s. 57–66.
- VEČERKA, R.: (u M. v. F. Keller, E. Weiher) *Altkirchenslavische (Altbulgari-sche) Syntax 2. Die innere Satzstruktur*. In: *Monumenta linguae Slavicae dialecti veteris t. 24 (27,2)*, Freiburg i. Br., Weiher, 1993; s. 195–198, 244–310. ISBN 3-921940-26-5.
- VONDRÁK, V.: *Vergleichende slavische Grammatik 2. Formenlehre und Syntax*. Göttingen, 1928.
- WITKOWSKI, S.: *Historyczna składnia grecka na tle porównawczem*. Lwów, Mianowski, 1936, s. 225–308.
- WOODCOCK, E. C.: *A new Latin Syntax*. London 2002.
- БАУЭР, Я. (BAUER, J.): *Беспредложный локатив в старославянском языке*. В сб. Исследования по синтаксису старославянского языка, Прага, Изд. ЧСАН, 1963, с. 263–285.
- БОРКОВСКИЙ, В. И. – КУЗНЕЦОВ, П. С.: *Историческая грамматика русского языка*. Москва, «Наука», 1965², с. 454–494.
- БРАНДНЕР, А. (Brandner, A.): *Исторические аспекты семантики дательного падежа*. In: *Przegląd rusycystyczny 2006*, seš. 3 (115), s. 9–18. Katowice 2006. ISSN 0137-298X.
- ГРИГОРЬЕВА, А. Д.: *К отношениям предложности и беспредложности локатива в русском языке*. Доклады и сообщения ИРЯ, вып. 1, 1948, 133 сл.
- ДВОРЕЦКИЙ, И. Х.: *Древнегреческо-русский словарь 1, 2*. Москва, ГИНС, 1958. 1904 с.

Историческая грамматика русского языка. Синтаксис. Простое предложение. Под ред. В. И. Борковского. Москва, «Наука», 1978.

ЛОМТЕВ, Т. П.: *Очерки по историческому синтаксису русского языка.* Москва, МГУ, 1956. 596 с.

МРАЗЕК, Р. (Mrázek, R.): *Синтаксис русского творительного.* Praha, SPN, 1964.

ОБНОРСКИЙ, С. П.: *Очерки по истории русского литературного языка старшего периода.* Москва-Ленинград, АН СССР, 1946.

СРЕЗНЕВСКИЙ, И. И.: *Материалы для словаря древнерусского языка 1–3.* По изд. 1903–1912 гг. Москва, ГИИНС, 1958. 5249 с.

СТЕЦЕНКО, А. Н.: *Исторический синтаксис русского языка.* Москва, «Высшая школа», 1977.

ТОПОРОВ, В. Н.: *Локатив в славянских языках.* Москва, 1961.

Беспредложный местный падеж в древнерусском языке и его аналогии в языках античности

На ранних этапах развития в славянских языках встречался беспредложный местный падеж (локатив). Он чаще всего употреблялся в значении обстоятельства меры и времени, отвечающего на вопрос «где?» или «когда?». В старославянском, также как и в древнерусском языке в форме беспредложного локатива обыкновенно находятся названия городов, реке и нарицательные имена, выражающие местное понятие или отрезок времени. В отличие от локатива, для выражения направления («куда?») служил редко употребляемый винительный направления; однако винительный также часто указывает на расстояние или временную продолжительность («на каком расстоянии?», «в течение какого времени?»).

Аналогичные формы локатива встречались в начале и в языках античности – древнегреческом и латинском. Однако в греческом они в результате синкретизма совпали с формами дательного падежа. В латинском сохранились некоторые остатки, отчасти в форме родительного падежа 1-го и 2-го склонения; впоследствии локатив сменился аблятивом. Во всех трех языках можно найти аналогичные варианты значения сопоставляемых падежей.